

WYBÓR ŹRÓDEŁ I LITERATURY DO
DZIEJÓW WARMII I MAZUR (1806 – 1920)

zebrały i opracowały

Izabela Lewandowska
Małgorzata Jastrzębska

Olsztyn 2000

SPIS TREŚCI

Nazewnictwo i położenie Warmii i Mazur.....	2
Prusy.....	2
Mazury.....	2
Warmia.....	5
Ćwiczenia i zadania.....	5
Wojny napoleońskie.....	6
Ćwiczenia i zadania.....	8
Pruska droga do kapitalizmu.....	9
Przyczyny i zasady uwłaszczenia.....	9
Skutki uwłaszczenia dla chłopów.....	10
Skutki uwłaszczenia dla obszarników.....	11
Ćwiczenia i zadania.....	12
Powstania narodowe.....	13
Powstanie listopadowe.....	13
Prusy Wschodnie podczas powstania.....	13
Żołnierze polscy w Prusach po upadku powstania.....	14
Konspiracja między powstaniami.....	16
Konspiracja z lat 1833-1846.....	16
Rola Królewca.....	17
Konspiracja z lat 1845-1846.....	18
Powstanie styczniowe.....	19
Prusy Wschodnie w powstaniu.....	19
Transporty broni.....	21
Pomoc Warmiaków i Mazurów.....	21
Ćwiczenia i zadania.....	25
Wiosna Ludów.....	26
Na Warmii.....	26
Na Mazurach.....	29
Skutki Wiosny Ludów.....	31
Ćwiczenia i zadania.....	32
Germanizacja.....	33
Walka o język.....	33
Walka o ziemię.....	39
Walka o kulturę.....	41
Ćwiczenia i zadania.....	44
Język i oświata.....	45
Język polski.....	45
Nauczyciele.....	48
Szkolnictwo.....	48
Ćwiczenia i zadania.....	49
Świadomość.....	50
Świadomość Mazurów.....	50
Świadomość Warmiaków.....	51
Ćwiczenia i zadania.....	56
Życie społeczno-polityczne.....	57
Wielka Emigracja.....	57

Wybory do parlamentu pruskiego.....	57
Mazurska Partia Ludowa.....	59
Kółka rolnicze.....	59
Poglądy Narodowej Demokracji.....	60
Poglądy lewicy.....	61
Poglądy Stańczyków.....	62
Ruch ludowy.....	63
Ćwiczenia i zadania.....	63
I wojna światowa.....	64
Fakty.....	64
Wspomnienia.....	66
Rok 1914.....	67
Plany walczących stron.....	69
Rosja.....	69
Stany Zjednoczone.....	69
Francja.....	70
Wielka Brytania.....	70
Komitet Narodowy Polski.....	71
Postawa ludności.....	71
Akt 5 listopada.....	73
Konferencja pokojowa.....	73
Skutki I wojny światowej.....	74
Ćwiczenia i zadania.....	75
Plebiscyt.....	76
Nowowiejski a plebiscyt.....	79
Jaroszyk a plebiscyt.....	80
Leyk a plebiscyt.....	84
Lengowski a plebiscyt.....	86
Ćwiczenia i zadania.....	87
Biogramy działaczy.....	88
Jan Baczewski.....	88
Walenty Barczewski.....	89
Gustaw Gizewiusz.....	91
Kazimierz Jaroszyk.....	91
Michał Kajka.....	93
Wojciech Kętrzyński.....	96
Michał Lengowski.....	98
Jan Liszewski.....	99
Krzysztof Celestyn Mrongowiusz.....	100
Andrzej Samulowski.....	102
Jan Karol Sembrzycki.....	104
Franciszek Szczepański.....	105
Antoni Wolszlegier.....	106
Spis map.....	108

POWSTANIA NARODOWE

POWSTANIE LISTOPADOWE

Dzieje Warmii i Mazur w zarysie, T. 1: Od pradziejów do 1870 roku, Warszawa 1981, s. 346, 348.

Państwo pruskie wobec powstańców zajęło postawę wrogiej neutralności. Obawiało się bowiem, iż zwycięstwo Polski nad Rosją może w przyszłości spowodować także rewindykację ziem polskich z zaboru pruskiego. W związku z tym opasało granicę z Polską i Litwą silnym kordonem wojsk, na czele którego stanął stary feldmarszałek Artur Neidhart Gneisenau. Wydano liczne zarządzenia i rozkazy, ograniczające możliwość poruszania się z Królewca Polskiego i Litwy do Prus i odwrotnie. Zakazano wywozu do Polski broni, amunicji, koni i innych towarów. Zamarł wówczas nawet mały handel przygraniczny. Natomiast wojskom carskim Prusy zapewniały różne udogodnienia. W Toruniu i Nidzicy założono magazyny żywnościowe dla Rosjan, piekarnie w Królewcu wysyłały chleb dla wojsk carskich na Litwę, z Elbląga przewożono przez Nidzicę i Działdowo w dużych ilościach mąkę. Ponadto Prusacy w wielu wypadkach przymykali oczy, gdy dowódcy rosyjscy lub niewielkie oddziały przekraczały granicę Prus Wschodnich. (...)

Niewiele mamy źródeł o postawie Mazurów i Warmiaków zajętej wobec powstania, ale istnieją pewne przekazy mówiące, iż niektórzy z nich ochotniczo brali udział w wojnie polsko-rosyjskiej. Do szeregów powstańczych wstąpił między innymi ks. Michał Trzaskowski rodem z Rykowa pod Olsztynem. Niejaki Krzysztof Cymerman ze Świętej Lipki, schwytany do niewoli, został zesłany aż na Sybir. W powstaniu znalazł się także mieszkający w Warszawie niejaki Daniel Tolkemit, o którym wiadomo, że pochodził z Warmii. Poszło do powstania także kilku mieszkańców z Tomaszkowa pod Olsztynem. Są pewne poszlaki, iż większa grupa Mazurów przedostała się do powstania z powiatu piskiego.

Stanisław Szostakowski, *Prusy Wschodnie w polskim ruchu patriotycznym 1830-1865*, Olsztyn 1987, s. 13, 28-29, 39, 45, 60-62.

Prusy Wschodnie podczas powstania

Od pierwszych dni powstania przed Polakami z całą ostrością stanęła sprawa zaopatrzenia wojska w materiały wojenne, tj. broń, proch, olów i konie. Prusy Wschodnie, jako tradycyjny teren przemytu, mogły odegrać w tym względzie rolę szczególną, z czego – prócz Polaków – zdawały sobie sprawę doskonale władze prowincji. 8 stycznia 1831 r. Wydział Spraw Wewnętrznych rejencji królewieckiej, a 12 stycznia 1831 r. rejencja gabińska ogłosiły zarządzenie ministra spraw wewnętrznych i policji von Brenna oraz ministra finansów Massena o zakazie wywozu broni, prochu, etc. Przez granicę do królestwa Polskiego. (...)

W przededniu wybuchu powstania emisariusze Towarzystwa Patriotycznego obserwując w Wilnie stan tutejszych nastrojów i nastrojów w sąsiedniej Kurlandii „pilnie uważali” również „ducha publicznego” w Prusach Wschodnich. Nie na wiele to się jednak zdało wskutek znanego stanowiska dyktatora Chłopickiego, który hamował napływ ochotników z zaboru pruskiego. O ile z ochotników poznańskich dyktator pozwolił